

“BEŞİK-EŞİK-KEŞİK” YA DA SİVAS SÖZEL KÜLTÜRÜNDE ÖLÜM*

Nesrin T. Karaca**

Müjgan Üçer***

*“Hiç bilmeziz kezek kimin
Aramızda gezer ölüm
Halkı bostan eylemiştir
Dilediğin üzer ölüm”*

Yunus Emre

İnsan, birey olarak kimliğinin oluştuğu belirli bir kültür çevresinde dünyaya gelir, gelişir ve ölür. Bireyin belirli bir ‘kültür çevresi’nde, ait olduğu kültüre özgü davranış kalıplarını kazanması hayatı boyunca süregelen bir olgudur.

Genel yapısı, dokusu, sözel kültür varlığı ve folklorik zenginliğiyle Türk ve özellikle Orta Anadolu kültürünü temsil eden prototip şehirlerden ve Anadolu’nun en eski merkezlerinden biri olan Sivas’ta, halk kültüründe yaşayan özlü bir söz vardır: “Eşik, Beşik, Keşik”. Hayatın üç önemli dönemini belirten bu özlü sözde; mecazlı bir anlatımla “beşik” doğumu, “eşik” evlenmeyi, “keşik” ise ölümü ifade eder.

Yazının başındaki epigrafta, Yunus Emre’nin kullandığı “kezek” sözcüğünün bir başka varyantı olan “keşik”; Orta Anadolu ve diğer bazı yörelerimizde, Sivas’ta da olduğu gibi “sıra, nöbet”**** anlamına gelir (Derleme 1975, s. 277). Ölümün herkes için ka-

* 25-26 Kasım 2005’te, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu’nda sunulan bildirinin genişletilmiş makale biçimidir.

** Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, T.D.E. Bölümü

*** Halkbilimci, Dr., Eczacı / Sivas

**** Derleme Sözlüğü VII., T.D.K. Ankara, 1975, s. 2771/ Sivas, Gürün ve Gemerek’te bilinen bu sözcük; Senirkent,

çınılmaz oluşu gerçeğine işaretle bu deyim-atasözünde “ölüm” yerine “keşik” sözcüğü kullanılmıştır. Bu kullanım biçimi bir Sivas ninnisinde de şöyle geçer:

“Nenni desem beşiğine
Bal koyayım kaşığına
Ben öleyim keşiğine”

“Keşiğini savmak”, “zamanı geldiğinde ölmek, sırasını savmak” anlamında kullanılan bir ifadedir. Sivas’ta yöresel olarak, mahalle fırınında alınan sıra, halk dilinde “keşik almak”, çeşmede sıra beklemek de “keşik beklemek” şeklinde kullanılır.

“Sivas Halk Kültürü ve Müjgan Üçer Bibliyografyası” başlıklı çalışmada da gözleneceği gibi (Karaca, 2002, s.136-147), Sivas’ta doğum folkloru ile başlayıp (Üçer, 1974-76, s.22-49) evlenme gelenekleri ile süren (Üçer, 1978-79, s. 1-18) çalışmalar, ölüm kültürünün çağrıştırdığı konuları içeren “keşik” yani ölüm çalışması ile çemberini tamamlanmış bulunuyor ve Müjgan Üçer’in bütün bu bilgi, emek ve birikimlerinin her biri ayrı kitaplar olarak ortaya çıkma hazırlıkları içinde ilerlemektedir.

ÖLÜM BELİRTİSİ

Ölümün kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yanında ölüm etrafında oluşturulup yaşanan adetlere ve yapılan işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan, aralarında coğrafi ve kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inançları, adet, gelenek, ritüeller ve pratikler arasında şaşırtıcı benzerlikler görülür (Örnek, 1995, s.207).

Halk düşüncesi, ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısı ve geleceği bilmek isteğinin etkisiyle bazı sıra dışı davranışları, birtakım meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerine yönelik farklı dikkatleri, rüyaların niteliğini, hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri ölümün ön belirtisi saymaktadır (Örnek, 1971, s.15). Bu bağlamda; ay ve güneş tutulması, yıldız kaymaları, hayvan özellikle de köpeğin uluması, horozun akşam ezanından sonra ötmesi veya vakitsiz ötmesi, karganın sürekli ötmesi, baykuşun evin damına tüneyip ötmesi, leyleğin kara çaput getirmesi gibi durumlar ölümü çağırıştırır ve acı haber olarak yorumlanır. Yine, hastanın vasiyetini hazırlaması, dile getirmesi, borçlarını ödemesi ve bu konudaki hassasiyeti, ısrarla gurbette olan bir yakınını görmek istemesi, rüyada diş çektirmek ve fidanın durduğu yerde kırılması gibi durumlar da ölüm fikrinin düşündürür. Karganın ötmesi iyi haber şeklinde yorumlanmak istendiği için, öten kargaya şöyle seslenilir: “Hayırlı haberse daldan dala, hayırsız haberse boynun altında kala!” Evde, rahat döşeğindeki cenaze; pelte halindeyse veya beden soğumamışsa, ölünün boynu eğri olursa, cenazenin yıkanması için su ısıtılan kazan devrilirse, cenaze giderken tabut sendeleyip, üçecek gibi olup zikzak yaparsa, ölenin ardından bir ölüm daha olur şeklinde inanış vardır.

Hasta “can verirken” güçlük çekerse, hasret kaldığı bir yakının eşyası ölmek üzere

Tokat, Sungurlu, Merzifon, Ünye, Tirebolu, Bor, Silifke, Elbistan, Kadırlı, Refahiye, Daday, Boyabat, Avanos, Erkiyet ve Konya Ereğli’sinde de bilinmektedir.

Sivas merkez örneğinden hareketle, ölüm öncesi, ölüm anı ve sonrasında çeşitli başlıklar halinde incelediğimizde, ortaya çıkacak tablonun; Anadolu’nun başka yerleri ve hatta islam dairesindeki pek çok kültürle benzeşen çizgiler taşıdığı da görülecektir.

olan kişinin üzerine konulduğunda ölümün kolaylaşacağına inanılır, can çekişmesi ve ölüm süreci uzun süren kimsenin erkekse başının börtü, kadınsa başörtüsü mezarlıkta dolaştırıldıktan sonra başına örtülür bunun son nefesi kolaylaştıracağı düşünülür.

Evden dışarıya, ekmeğin için hamur mayası (ekşi hamur), yoğurt için maya vermek iyi, hoş karşılanmaz, hava karardıktan sonra, tuz, süt, yoğurt gibi gıdaların verilmesi de iyi sayılmadığı için, komşudan bu çeşit ihtiyaçlar gece vakti istenmez. Yine geceleyin dışarıya çöp, kül, bulaşık suyu gibi şeylerin dökülmesi de iyi karşılanmamaktadır.

ÖLÜM KORKUSU VE KAÇINMA

Ölüm korkusundan kurtulmak ve ölümü uzaklaştırmak fikri ile birtakım kaçınmalar önemli yaptırımlar olarak değerlendirilir ve uygulamalarda buna dikkat edilir.

Ölüm gerçekleşen bir evde; “*Azrail kılıcını çaldı*” düşüncesiyle, su dolu kaplar boşaltılır, birikmiş sular dökülür. Cenaze evine taziye vermekten dönen kimse doğruca kendi evine gider, başka bir eve uğramaz veya gezmeye gitmez. Uzak bir mesafeyse bir çeşme başında elini yüzünü yıkar ve bir taşın üzerine oturur ve dinlenir. Bunun sebebi de, üzerindeki ölüm ağırlığını ve bunun yarattığı duyguyu suya, taşa aktarmak inancına yöneliktir.

ÖLÜMÜN DUYURULMASI

Ölü evinden yükselen ağlama sesleri ve yakılan ağıtlar acı haberi duyurur. Bu durumda ilk gelen komşular olup, ölü sahibini teselli etmeye, dertlerine ortak olmaya ve gereken hazırlıklara yardımcı olurlar. Komşuluğun önemi için; “*komşu gelir çeneni bağlar, akraba gelir önüne ağlar.*” denilmiştir. Ölümü, uzaktakilere haber verme ölü sahibi ve komşuları tarafından yapılır. Mahalle camisinden sela verilir. Ayrıca cenazenin kaldırılacağı camiide de sela verilir. Camide bulunan bir tahtaya ölünün adı ve soyadı yazılarak cemaat haberdar edilmiş olur. Belediye hoparlöründen de ölenin kimliği ve cenazenin hangi camide ve ne zaman kaldırılacağı anons edilir. Gazete ile de ölüm ilanı verilebilir. Başka şehirde vefat edenler için bile Sivas’ta sela verdirenler olur. Sivas’ta herkes tarafından bilinen ve topluma mal olmuş kişiler ve cenazelerinin kalkış yeri ve tarihi, trafik kazasında ölenlerin kimliği yerel radyolar tarafından haber mahiyetinde Hasta “can verirken” güçlük çekerse, hasret kaldığı bir yakının eşyası ölmek üzere olan kişinin üzerine konulduğunda ölümün kolaylaşacağına inanılır, can çekişmesi ve ölüm süreci uzun süren kimsenin erkekse başının börtü, kadınsa başörtüsü mezarlıkta dolaştırıldıktan sonra başına örtülür bunun son nefesi kolaylaştıracağı düşünülür.

ÖLÜM SONRASI YAPILAN İŞLEMLER

Ölüm ister evde ister hastanede gerçekleşsin ölünün eve getirileceği durumlarda yer yatağı hazırlanır ve ölü buraya yatırılır. Bu yatağa “*ırahat (rahat) döşeği*” denir. Rahat döşeği/yatağı denilmesinin sebebi dünya galesinden kurtulduğu, henüz kabre defnedilmediği için de kabir suali ve azabının olmadığı düşüncesiyledir. Ölünün gözleri, gözü arkada kalmasın diye kapatılır. Takma dişleri varsa hemen çıkarılır. Ölü katılaştıktan sonra dişler çıkmaz. Yüzüğü, küpesi vb. çıkarılır ve başı kible yönüne çevrilerek ölünün üzeri soyulur. Üzerindekilerin çıkarılmasına yardımcı olmak sevap sayılan bir durumdur. Ölünün elbisesi kolay çıkmayacak gibiyse zahmet vermemek için, gömleği önden

makasla kesilir; çünkü ölünün “*Beni incitmeden soyun, azrailin pençesinden çıktım.*” diye yakardığına inanılır. Ölünün üzerinden çıkarılanlara (‘soymak’tan gelen) “*soyha*” denir. Bu işlemler esnasında zahmet veren olursa, ölü soyguncusuna benzetilebileceği için çok dikkat ve özen gösterilir. Katlanmış bir tülbenit çenesinin altından geçirilerek, başının üzerinden bağlanır, buna “*çene bağlama*” denir. Elleri iki yana getirilir ve ayak başparmakları birbirine bağlanır. Bütün bunlar usulüyle yapılırsa “*ölünün gözleri kapanır, yoksa açık gider*” düşüncesi yaygındır.

Ölünün üzerine bir çarşaf örtülür ve şişmesin diye üstüne bıçak, makas gibi metal bir eşya konur. Ölünün başında Kur’an okunur, Tevhit çekilir.(71 bin adet Kelime-i Tevhit okunur.) Gece ise, bulunduğu odanın ışığı açık bırakılır.

Cenaze kalkınca, evin pencereleri açılır, yatağı hemen toplanır ve ağırlığı yerde kalsın diye yerine ağır bir taş veya bir sahan un koyulur ve bu cenaze kalktıktan sonra bir fakire verilir. Ölünün önce ayakkabıları, sıkıntısı darlığı gitsin bir fakire, daha sonra diğer şahsi eşyaları da uygun ihtiyaç sahiplerine verilir. Şayet ölen kişi evin reisi ise şapkası verilmez; şapkanın birliği, dirliği, dayanışmayı temsil ettiğine, aksi durumda evin dağılacağına inanılır.

- Ölünün Gömülmesi

Ölünün gömülmesine de acele edilir. Sabah öldü ise öğle namazına, öğle öldü ise ikindi namazına yetiştirilir. İkindiden sonra gerçekleşmiş ise cenaze ertesi güne bekletilerek sabah kaldırılır. Başka şehirlerden gelecekler ve ölü yakınlarının cenazeye yetişmesi için ölünün bekletilmesi durumu pek arzu edilmese de yapılmaktadır.

Ölü yıkama işlemi hoca, bir yakını veya komşusu tarafından yapılır. Hastane “gasilhane” sinde de ölü yıkanır. Ölü yıkamak çok sevap olarak bilinir ve cenaze sahibinin yakınları, komşuları bunu karşılıksız yaparlar.

Evlerin avluları ve bahçelerinde, uygun bir siper yapılarak ölü yıkanır. Son yıllarda Sivas Belediyesi, özel bir aracını ölü yıkama hizmetine koymuştur. Cenaze erkekse erkek hoca, kadınsa kadın hoca, bu araçla birlikte gelir. Bu hocalar belediyenin kadrolu elemanlarıdır. Ölü sahipleri tarafından yıkayan hoca ve yardımcısına hizmetleri için ayrıca bir miktar para verilir. Bu araçta masa üzerinde tenişir, su ısıtmak için şofben, diğer gereçler ve ölüyü koymak için tabut bulunur.

Teneşirin baş tarafı hafifçe yukarı kaldırılır. Ölü, özenli bir şekilde normal yıkanma suyu sıcaklığında, sabun lifle köpürtülerek iyice yıkanır. Yıkama sırasında yanında bulunanlar suyunu dökmek, sabunlamak ve liflemek gibi yardımda bulunurlar. Önce ölünün üç defa sağ omzuna su dökülür. Aynı şekilde üç defa sol tarafına dökülür. Yıkayıcı bezi eline eldiven gibi dolayarak her tarafını iyice yıkar. Ölü yıkanırken, göğüsten dize kadar “*sıtır*” denilen bir örtüyle örtülür. Ölünün saçları örgülü ise çözülür, başı üç defa sabunla yıkanır. Sağ tarafından başlanarak arkası ve sol yanı liflenir. Ayak parmaklarının aralarına kadar, iyice yıkanır. Ölünün yıkanmamış hiçbir yeri kalmaz ve gusul abdesti aldırılır. Cenazenin sağındaki hoca eline tekrar kuru bir bezi eldiven gibi sararak, yenden sağ tarafından başlayarak aynı şekilde yıkar ve “*kıyamet abdesti*” aldırır. Üzerindeki sıtır kaldırarak temiz havlu ile örtülür ve kurulanır. Tabut teneşirin sağ tarafına getirilir ve tabutun içine uçları dışına sarkacak şekilde üç büyük bohça, -çarşaf da olabilir- başa,

ortaya ve ayakucuna gelecek şekilde serilir. Üstüne kefenin alt parçası serilir, cenazeye, “kıyamet gömleği” giydirilerek tabutun içine yatırılır. Kıyamet gömleği, bir buçuk metre uzunluğunda beyaz patiskadır ve buna “yakasız gömlek” de denir. Patiskanın orta yeri başın girebileceği kadar oyulur ve ölünün başından geçirilir. Bezin yarısı cenazenin altına, yarısı da üzerine doğru yayılır, dizlerinin altına kadar getirilir.

Kadın ölünün başı tülbentle bağlanır, ağız kısmında yeşil bir bezden yaşmağı olur. Erkeğin ise başına takke konur. Üçüncü parça da ölünün üzerine örtülür. Kefenin üst parçası da sarılarak kefen iki uçtan bağlanır. “*Fadime/ Fatma ananın knası*” niyetine cenaze kadınsa başına, avuçlarının içine ve ayaklarına kına yakılır. Göz çukurlarına burun deliklerine, kulaklarına kafuru ve çörek otu konur. Bunun sebebi ise mezarda haşerati uzaklaştırmak içindir. Kefen örtüldükten sonra beline kefenden yırtılan uzun bir parça ile kuşak yapılır, bağlanır. Yine bağ gibi uzun yırtılmış olan patiska ile baş ve ayakuçlarından sıkıca bağlanır. Hoca üç kere “*Selamün Kavlenmirrabbirrahim*” der, “*Elveda, yalan dünya, elveda*” denilerek tabutun üzeri kapatılır. Cenaze kadınsa tabuta konulduktan sonra üzerine bir çarşaf daha örtülür. Bunun sebebi ise defnedilirken görünmemesi içindir. Ölüyü mezara indirmek için tabuta konmuş olan bohçanın uçlarından tutularak mezara indirilir.

30 yıl önce tespit edilen bilgilere göre; ölen bir kadın için gerekli olan malzeme şu şekildedir: 16 metre kefen, iki terlik, iki peştamal, iki sabun, iki saplı (su dökmek için) tası, iki tülbent, lif, gülsuyu, kafuru, kına, çörekotu, iki çarşaf, alt üst arası, ıskat devir parası.

Eskiden ölü yıkayan hocalar kendi önelerine peştamal bağlarlardı. Günümüzde de cenaze levazımatı olarak alınan eşya içinde peştamal yine vardır. Hocalar bunu kullanmazlarsa da peştamal kendilerine verilir ayrıca iki hoca tarafından yıkandığı için, terlikler, peştamal ve saplılar (su dökmek için) hocalara verilir. Günümüzde kefen olarak çift en patiska kullanıldığından dokuz metre alınır. Günümüzde cenaze levazımatı, kadın ve erkek için hazır biçilmiş olarak satılmakta olup yukarıdaki listeye ilave olarak ölüyü kurulamak için havlu da gerekmektedir.

Sivas halkının önemli bir kısmı cenaze levazımatını evlerinde hazır ederler ve bunu yakınlarına göstererek onları bilgilendirirler. Kefenlerini sağlıklarında hazır edenler senede bir kere bu kefen içine girmeli şeklinde bir inanış vardır. Hacca gitmiş olanlar kefenlerini zezem suyuyla ya da nisan ayının 7’sinde yağın yağmur suyunu zezeme katarak ıslatır ve tekrar kurumaya bırakır. Ölümü hatırlatan ve hazır olma bilincini açık tutan bu işlem her sene tekrarlanır

Cenaze namazı kılındığında musallaya konan cenaze için namazdan sonra imam, cemaata “*Ölüyü nasıl bilirsiniz?*” diye sorar. Cemaat da “*İyi biliriz, Allah rahmet etsin*” diye karşılık verir. Ölü omuzlar üzerine alınır ve mezarlığa götürölmek üzere vasıtaya konur. Ölenin cinsiyeti kadınsa tabutun üzerinde yazma/yemeni olur. Genç kız veya yeni evli ise gelinlik konulduğı da görölmektedir.

Camiye ve mezarlığa kadınlar gitmez. Cenaze mezara tabutla gömölmez, içinden alınarak indirilir. Kadınsa oğlu, kocası veya erkek kardeşi mezara indirebilir. Cenaze mezara sağ tarafı kibleye gelecek şekilde konur, yüzüne “*leh tahtası*” kapatılır ve toprak

atılır. İmam ve cemaat oldukları yerde oturur, Yasin, Tebareke, İhlas (11 defa) Felak, Nas ve Fatıha sureleri okunur. Duadan sonra hoca tövbe talkını verir. Cenazeye katılanlar, mezarlıkta bulunan taziye mahallinde, ölü sahibine ve yakınlarına taziyede bulunurlar. Kabire su dökmek için gelen çocuklara para verilir. Buna “*alt üst parası*” denir. Mezarlıktaki fakirlere de sadaka verilir.

“*İskat-Devir*”; halk tarafından ‘ıskat devrine oturmak’ şeklinde söylenen fıkhi bir işlem olup, ölen bir Müslüman’ın, sağlığında tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve ettiği yeminler için fakirlere ödenecek fidye miktarını belirler. Ölünün yaşına göre kadınsa 9 erkekse 12 yıl çıkarılarak kalan yıllar için oruç ve namaz borçları hesaplanır. Devire oturan fakir kimselere para verilir.

- **Ölü Canı -Yas Alma- Yoklatma**

Ölü evine götürülmek üzere hazırlanan yemeğe “*ölü canı görmek*” denir. Yapılan yemeklerin sevabı yemeği yapan ailenin ölülerinin canına değer, onlara gider inancı vardır. Komşular, yakınları ölü evine yemek yaparlar ve bu birlikte yenir. Gelen yemeklerden başka ölü evinde ayrıca helva yapılır. Hazırlanan bu yemekler yaz ise pancar çorbası, sebzeli et, pilav, komposto börek ve tatlı olur. Kış ise çorba en fazla peskutan çorbası, sebzeli ya da soğanlı et, ıspanak mıhlaması, kayısı kompostosu, pilav, börek, hurma, sarığiburma vb. olur. Ölü evine sabah kahvaltısı verenler de olur. Uzak semtlere vasıta ile yemek götürülür. Ölü evine yemek hazırlayacak olan komşu önceden haber verir. Son zamanlarda yemek yapamayanlar, fırında etli ekmek (pide) yaptırıp yanında ayran yapmak için yoğurt getirilmektedir.

- **Ölü Evini Yoklatma**

Yoklatma, Sivas’ta genel anlamda hediye götürülerek yapılan ziyarettir; evlenme, doğum, sünnet, askere gitme, ve ölüm, yoklatma yapılması için öncelikli durumlardır (Üçer, 1976, s. 363).

Ölü evine yemek yapamayanlar tepsi börek veya tatlı hazırlar, daha çok hurma (bir çeşit tatlı) yapıp getirirler. Ölü evi sahibine, çarşaf, havlu, pazen, elbiselik kumaş gibi eşya da getirilebilir. Çok önceleri, ölü evine sabun götürmek, para vermek suretiyle de yoklatma yapıldığı bilinmektedir.

Sivas’ta yaşlı aileyi yasından alma, yardımlaşma ve kederine ortak olma sosyal dayanışmanın bir uygulaması olarak eskiye göre azalsa da hala sürdürülmektedir.

- **Yas Hamamı**

Ölüm hadisesinin on beşinci günü yapılan yas hamamı âdeti de terk edilmek üzeredir. Kadınların katıldığı bu hamam esnasında, cenazenin ilk günü gibi ağlanır, feryat-figan edilir, taziyeler tekrarlanır. Yas hamamında; ölü evi sahibi, yemek yapıp getirenleri ve yoklatanları hamama çağırır, çağrılan kişi sayısına göre kurna tutulur ve kullanmaları için sabun verilir. Yas hamamını ölü evi kendisi düzenlediği gibi bir yakını da bu işi üstlenebilir. Hamamda, önce acı kahve, yıkandıktan sonra ise şekerli kahve ikram edilir. Eskiden ölü evinin yas hamamı tertiplenmeden komşular hamama gidemez, mecburiyeti olanlar mazeretlerini söyleyerek ölü sahibinden izin alırlarmış.

- **Kırk Giliyi**

“Gilik”, ölünün kırkinci günü yapılan ortası delik büyük ekmeklerdir. Günümüzde pide yaptırılmakta ve un helvasıyla (tahin de olabilir) birlikte yakınlarına dağıtılmaktadır. Kırk giliyi-ekmeği- dağıtmayanlar, ölünün kırkında mevlid okutur, kelime-i tevhid çekip, gelenlere yemek yedirirler.

- **Kırk Suyu**

Bir şişe içindeki suya her gün bir Yasin suresi okunur. Ölünün kırkinci günü mezarına kırk suyu olarak dökülür.

ÖLÜMLE İLGİLİ İNANIŞLAR

Ölünün üzerinden çıkarılan giysileri yani “soyha”sı bekletilmez yıkanır. Bekletilmesinin ölüye sıkıntı vereceği inancı hakimdir. Yıkama imkanı olmazsa, ölünün yüreğine ferahlık olsun diye çamaşırlarının ve çarşafının üzerine su serpilir. Yakınını kaybeden, acısı taze olanlar, cenazeye gittiklerinde çok ağlarlar, üzüntüleri kendi içlerindedir ve şöyle derler: “Benim düğünüm de bu; düğünlerde işim ne, bir ölü olsa koşup ağlıyorum.” Karısı ölen, yeniden evlenmeğe kalkıştığında o gün yağmur yağarsa iyi sayılır. Bu durum, “ölen eşine ferahlık oldu” şeklinde yorumlanır. Yeni dünürler tarafından damadın ölmüş karısının mezarına yumurta gömülmesi, ölmüş eşin “Gözü patlamasın, rızası alınıp ferahlık olsun” amacına yöneliktir.

El ve ayak tırnağı aynı gün kesilmez. Bu durumda iyi işle kötü işin karışacağı öngörüsü, düğün, evlenme esnasında aileden birinin ölmesi gibi. bir inanış vardır. Nisan ayının 7’sinde yağın yağmur ile zemzem karıştırılır. Bu su ile kefen ıslatılır, kurutulur. Kefenini hazır edenler her sene içinde yatmalı diye bir inanış vardır. Sağ bir kimse için, “Allah rahmet etsin” denirse ömrü uzar. Ölünce insanı önce malı terk eder, dostları mezarda terk eder, iyilikleri kendi ile gider. Ölü evine dokuz türlü insan gelmiş. Herkes kendi ölüsüne ağlar derler. Ölüye kırk mum yanarmış: Her gün biri söner, kırkinci mum ise sönmez. Allah sabrını verir. Genç ölen kabir sorgusunda “Bana sual sorma, dünyanın zevkini sürmedim, oğlan evlendirmedim, kız gelin etmedim.” der. Kadınlar, ölüren, on iki batman kına, bir batman sürme götürmeliymiş. (Bunları kullanmak sevapmış anlamında söylenir.) Musallaya gidene kadar yedi defa komşu hakkı sorulur. Eskiden kıyamet gömleğinin yaka oyuntusunu, sarhoş kimsenin içkiyi bırakması için yakıp, tütüsü yapılmış. Aynı amaç için bir başka inanış da ölüye uygulanan kıyamet abdestinin dökülen suyundan bir kaba alınıp içki müptelalarına içirilmesidir. Yine eskiden ölünün kazanda artan yıkama suyu ile felçli çocuk yıkanır, bunun şifa vereceğine inanılır. Damat koltuğunda yani kızının yanında ölenin cenazesini, ancak evin, duvarı delinerek çıkartmak gerekir, düşüncesiyle “erkek evlat yanında ölmeli” denir. Başka yerde ölen ve ölüsü bir yerden bir başka yere götürülüp gömülürse, “suyu oradan toprağı buradan alınmış” denir. Erkek ölü yıkanırken topuğu ovulursa hakkını yıkayana helal eder denir. Ölüyü eskiden at arabası ile götürürken atlar zorlanır, araba çekmezse atların kulağına ekmek koyulmuş. Acı bir haber duyulduğunda; “kulaklardan uzak /evlerden uzak” denir. Evlenen kızlara, “dirin çıkıyor, ölüne gele”, “Gelin gidiyorsun ölüne gele” denilerek koca eviyle iyi geçinmesi öğütlenir, “Duvağını sürüyerek girdiğin evden, kefeninle çık” denir. Doğum yaparken lohusa yatağında ölen, çaresiz hastalıktan ölen şehit sayılır. Beddua eden biri öldüğünde, beddua ettiği kişi gelene kadar ayakta durur derler.

ÖLÜYE AĞLAMA

Türk kültür coğrafyasında sözel bağlamda ağıtlar, yazılı kaynak ve özel bir form olarak mersiyeler başlı başına bir konudur. (İsen, 1994, s. ???) Burada Sivas sözel kültüründe ölüye ağlama şekilleri ve ağıtlarla birlikte söylenen sözlerden bazı örnekler verilmiştir:

Çok yakını ölen biri için: “*Minareden düştü; kaptan kaba boşalmak ne kolay, dünyası yıkıldı; dünyası karardı; dağı devrildi.*” gibi sözler kullanılır. Şu söyleyişler de zamansız yakını kaybeden, acısı büyük kimseler için söylenir: “*Karıncalar kadar yuva yapamadı, Yalandan yattı essahtan kalktı, Beş dakikalık/dakikalık oldu, Bir kuşluk bir düşlük oldu, Yaraların iyi oldu mu, Gelincilerin geldi mi, Öte dünyaya gelin ettik...*”

Ertesi sabah mezarlığa gidildiğinde “*Gelincilerin geldi, seni alamadı*” diye ağlanır. Kocası ölen kadın tekrar baba evine dönerken:

“*Yayım yok ki pamuk atam
Evim yok ki nerde yatam
Ben yuvasız bir kuş oldum
Ben yuvamı nerde yapam*” diye ağlar.

TAZİYE SÖZLERİ

Yaşlılık döneminde ölenler için, “*onunki düğün bayram, Allah genç ölüsü vermesin!*” denir. Yaşlanıp ele avuca düşmek istenmez, “*şu kadın da-adam da- ölmedi de-dirtmesin*” diye dua edilir. “*Allah sıralı ölüm versin*” denir. “*Allah, dipte yatırıp, kapı gözletmesin, imanlı göç versin, anamızdan doğduk ki öleceğiz, Allah gençleri korusun, bize de iman-Kur’an nasip etsin!*” denir.

Ölü sahibi taziye verenlere cevaben, “*Dostlar sağ olsun beteri hazinesinde kalsın*” der.

“*Allah ferahlık versin. Allah geride kalanlara uzun ömürler versin. Allah makamını cennet etsin. Allah siz sabır ona ecir versin. Allah’ın kulu Allah’a gider. Allah, gidene rahmet kalana ömür versin. Allah, sizlere tuğlu ömür versin. Elin arşa değse ne fayda, herkes sırasında gidecek. Emir büyük yerden. Geliciden gel olunca, çare yok. Kandım diyene kadar Allah rahmet etsin. Mekanı cennet olsun. Ölenin ardından kimse ölmedi. Ölenle ölünmez. Ölenin suyu toprağı sizlerin olsun (Uzun yaşayın anlamında). Ölenle kim ölmüş, herkes sırasını bekler. Ölüm var mı yok mu, hepimiz o yolun yolcusuyuz. Sırası gelen gidiyor. Toprağının ömrünü, Allah kalanlara versin. Acısı yerinde sönsün. Can borcunu ödedi, acısı anasına bacısına.kaldı.*”... gibi kalıplaşmış taziye ifadeleri kullanılır.

ATASÖZLERİ-DEYİMLER-ÖLÇÜLÜ SÖZLER

Sözlü kültürün önemli bir unsuru olan atasözleri, toplumsal yapıda sosyal kontrol ve düzenleme aracı olarak işlev görürler. Sivas sözel kültüründe ölümle ilgili olarak alfabetik sırayla düzenlenen malzemenin bir kısmı; *Sivas’ta Sözlü Gelenek-Atalar Sözü Yerde Kalmaz* (Üçer, 1998, s. 137) adlı eserde de yer almaktadır. Burada; ölüm ve ölümü çağrıştıran söylem çerçevesinde Sivas’ta kullanılan atasözü, ölçülü söz (Tan, 1985, s. ???) olarak nitelenebilecek örneklerin hayatı her yönüyle nasıl kuşattığı, anlamlandırıp ve temellendirdiği dikkat çekici bir noktadır. Ecel, ölüm korkusu, ölüm acısı, hayat gai-

lesi, kader, erken-vakitsiz ölüm, evlat acısı, fanilik duygusu, insan ve karakter, iyi insan profili, tevekkül, ölüm gerçeği ve kaçınılmaz son gibi temalar atasözlerinin hayata ve dünyaya açılımının gerçekçi yansımalarıdır.

Acısı ancak, tenesirde çıkmak: (Acıyı, üzüntüyü ölene kadar unutmamak.)

Aç öldürme tok öldür, kış öldürme yaz öldür.

Aç yeri başka, acı yeri başka.

Adam adama der ki: Karın ölmesin.

Adamın biri diğerine –“Ölsen de kurtulsam” demiş. Adam da “ben öleceğim ama yiğitsen arkamdan gelme” demiş.

Ağalar öldü aksağa kaldı, hatunlar öldü, saksagan kaldı.

Ağrısız baş mezarda gerek.

Allah, mezar komşusuna yardım etsin: (günahkâr kimseler için söylenir.)

Allah, tenesir çirkinliği vermesin.

Anadan doğmak, ölmek içindir.

Anamızdan doğduk ki öleceğiz.

Arayan/ eden bulur, inleyen ölür.

Askerden yeni gelenin, yeni evlenenin, babası ölenin önünde durulmaz.

At devrilir adam ölür.

Attan düşene tımar, deveden düşene mezar.

Ayıpsız ayrılık: Ölüm.

Az eş, çok eş, boyunca eş.

Az yaşa çok yaşa, sonu ölüm değil mi?

Az yaşa çok yaşa, gir yaşa. (yaş: toprak, yer)

Az yaşa, çok yaşa, ölüm gelecek başa.

Azıcık ağrı, ahsence ölüm, imanlı göç.

Azıcık ağrı, ahsence ölüm.

Azrail'e mahana/bahane yok.

Baba ölür, oğul ağlar, âdettir, oğul ölür, baba ağlar ne âfettir.

Bal: “her hastalığı iyi ederim ama, ecel deliğini tıkayamam” demiş.

Baş koca başı, gerisi göz yaşı.

Baş koca başı, gerisi mezar taşı.

Başında bir ot bitmedi, ölünce o da üzerimde biter.

Başını kefenlemek: (bir aile büyüğüne, ölene kadar hizmet etmek, bakmak)

Beleş kefen bulsa akşamdan ölür.

Ben garip, başım garip, öldüğümü aramam, mezarda taşım garip.

Ben öldükten sonra bana ağla

Bir ayağı çukurda olmak

Bir evde ölü var demişler, herkes azabın yüzüne bakmış.

Bir gün yağlı bir gün yavan, bir gün öldü derler Gaman /Kenan.

Bir hastanın başını bin ölü bekler.

Bir ölüme bin ölüm vardır.

Bir tüyünü verir miydik?

Bir yere baş olmaksızın mezara taş olmak iyidir.

*Biri ölmeyince biri bayılmaz. (Sevinmez anlamında)
Biz yalan dünyada, o essah dünyada.
Bizimkisi bundan sonra kazma: (yaşlılar söyler)
Boyumuz göğe degecek değil ya, sonu ölüm.
Bu dünya hoştur ama ahiri mevt olmasa.
Bu gün var yarın yok.*

*Can cana kurban olmaz.
Çocuklar uyuya uyuya büyür, ihtiyarlar uyuya uyuya ölür.*

*Dağ ardında olsun da, taş altında olmasın. (Yeter ki, hayatta olsun)
Dalı gevrek: (Genç ölen için söylenir.)
Diri baş dirliğini eder, ne olursa ölene olur.
Diri baş dirliğini ister, ölü, kefen ister.
Diriler her gün biraz daha ölümlere yaklaşır.
Dirisi para etmez, ölüsü eder.
Diriyi gurbete, ölüyü toprağa verdik.
Doğru konuşak/konuşalım ki doğru can vererek/verelim.
Doğru ol, doğru öl.
Doğunca beyaz, evlenince beyaz, ölünce beyaz.
Dudak yas tutmaz.*

*Durursan el beğensin, ölürsen yel beğensin.
Düğün görüp oynamamış, ölü görüp ağlamamış.
Düğünsüz ev olur, ölümstüz ev olmaz.
Dünya ölümlü, gün akşamlı.
Dünyada dirimizi, ahrette ölümüzü.
Dünyada dirisi yok, ahrette ölüsü yok.*

*Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane.
Ecel ile tedbir ancak kırk gün aralar.
Ecel ne bir saat ileri ne bir saat geri.
Ecel uzaklaşmaz.
Ecelden öteye yol gitmez.
Ecele çare olmaz.
Ecele derman, fakire ferman.
Eceli gelmek.
Ecel uykusu.
Eceli yakın olmak.
Ecelin çengelinde zengin de bir fakirde.
Eceline susamak.
Ecelsiz kul olmaz.
Ecelsiz ölmek.
El elin ölüsüne ağlamış, gözünden yaş çıkmamış.
El oğlunun karısı ölmez.*

Eli ile içirdi, iman ile göçürdü.
Evde biri ölecek demişler, herkes azabın yüzüne bakmış.
Evini temiz tut gelen olur. Kendini/yatağını temiz tut ölüm olur.

Falan öldü, filan öldü, bir gün duyan Kenan öldü.
Fikirli ölüm var, şükürlü ölüm var.
“Filanca daha ölmedi mi?” diyene, “Sana ne oluyor, rızkını Allah veriyor ağırlığını
yel götürüyor” derler.

Gailesiz baş yerin altında.
Garibin kimi var? Geldi dedi, gitti öldü.
Giden gel olmasın.
Gelimli gidimli dünya, sonu ölümlü dünya.
Gelin boş çıkar da Azrail boş çıkmaz.
Gelin girmeyen ev olur, ölüm girmeyen ev olmaz.
Gelinin de, ölümün de atı yüğrük olur.
Gelir birer birer, gider birer birer, kalır bir.
Gencin az uyuyanından, ihtiyarın çok uyuyanından kork.
Genç ölüm, güç ölüm.
Genç ölür, koca ölür, ille koca, ille koca.
Gençliğine doyamamak.
Gençlikte ölüm, ihtiyarlıkta zulüm: (Allah kimseye, gençlikte ölüm, ihtiyarlıkta
zulüm vermesin anlamında bir temenni sözüdür.)
Gitti gül, gitti bülbül, ister ağla ister gül.
Gök ekin gibi biçildi.
Göründüğün gibi ol, doğduğun gibi öl.
Götüreceğin bir top bez değil mi?
Gözleri toprağı gözlemek: (ölümü yakın olmak)
Gözü yere bakmak.
Gün biter, ömür biter.
Gününü görmüş, kürkünü yırtmış: (uzun ömürlüler için söylenir)
Gününü sürmüş, devranını sürmüş.

Hasta ol benim için, öleyim senin için.
Hastanın başında eceli oturur.
Hastayı döşek bilir, ölüyü teneşir.
Hayırsız evlatların olursa, mal bıraksan; “Niye mal bıraktı, bizi birbirimize
düşürdü”, mal bırakmasan da ; “Hiçbir şey bırakmadı” deyip,
öldükten sonra yine arkandan kötü konuşurlar.
Hazır mezarın ölüsü (bir şeye hazıra konan için söylenir.)
Hele bir çağrıl da bak, hemen gelir.
Helva tavaşı omuzunda: (ölümü yakın kimse için söylenir.)
Hepimizin böyle bir günü var.
Herkes sırası ile.

*Herkesin bir sebebi olacak. (Azraile bahane yok anlamında)
Hile ile iş gören mihnet ile can verir.*

İrahat (rahat) döşegi.

İbret almak istersen, cihanda ölüm yeter.

*İçeri kışı geçmez, dışarı kışı geçer: (Ölüm üzüntüsü, acısı unutulmaz,
gönül kışı geçmez)*

İhtiyarı, yaşı öldürür.

İki eli yanına düşmek.

*İki iyiliğin biri: (İyi olmayan, uzun süre hastalık çeken için; “ya iyileşsin
ya da ölsün” anlamında bir sözdür)*

İmanlı göç, ahsence ölüm.

İnsan bir kere ölür.

İnsan dermiş ki; “Ne zaman ölürsem, kıyamet o zaman kopar.”

İnsan ot gibi bitiyor, ot gibi yitiyor.

İnsanın her doğurduğu yanına kalmaz. (Çocuğu ölene söylenir.)

Kabristanda tanıdık daha çok.

Kadının şanslı kocasından önce ölür.

Kaldırın oğulu, getirin öğünü.

(üç oğlu peş peşe salgın hastalıktan ölen kadın söylemiş derler.)

BENZER KULLANIMLI SÖZLER

Oğulsuz oluyor da öğünsüz olmuyor.

Aziz'im öldü, boğazım ölmedi. (Aziz adlı biricik oğlu ölen kadın söylemiş.)

*Yedi oğuldan geçtik de yedi öğünden geçemedik. (Yedi oğlu ölen bile, yedi öğün
yemek yemeden duramamış, “ağlamak da kuvvet ister” denir.)*

Kara toprakta neler oluyor.

*Karısı ölen adam, mezara götürürken “Vah bana, vah bana”, dönerken de
“Kimler bana, kimler bana” dermiş.*

Karısı ölen ve tekrar evlenen adam Azrail dolapta sanırmış.

Kefeni koltuğunda gezmek.

Kırk yılda bir ölen olur, eceli gelen ölür.

Kim öle, kim kala.

Kişi (koca) adamı sağ sever, komşu adamı var sever.

Kocalar karılarına; “Sen hasta olma, ben olayım, sen öl, ben ölmeyeyim.” dermiş.

Komşu gelir çeneni bağlar, akraba gelir önüne ağlar.

Koyup giden nurda yatsın.

Kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı.

*Kul çilesini görmeyince **gorüne**/ mezarına girmez.*

Küçük kızın sonu gelin, uzun yaşın sonu ölüm.

Küs de üç gün, yas da üç gün.

Mezar kaçkını.

Mezardan ölüyü çıkartmak: (Aşırı yaramaz çocuklara denir)

Mezardan öteye sal gitmez, ecelden öteye yol gitmez.

Muhannet ölümden beter.

Mumları yaktıydı, altını takdıydı, ne diyeyim de ağlayım, ölecek vaktiydi:

(Yaşamış, gününü görmüş yaşlı kimselerin ölümünde söylenir)

N'olursa ölene olur; ne iyi olan sağlam, ne ölen hasta.

Ne öldü, ne dirildi.

Nikah ile ölüm birbirini kovalar.

O Güssün (Gülsüm) bu Güssün, Azrail ettiğini bulsun.

Ocağın batsın dersen, kocan ölsün, evin yıkılsın dersen karın ölsün.

Oğlu ölen adam, oğlunun mezarına taş götürürken. "Yaşadım yedi yüz sene yaş, olmadım tıraş, koyamadım taş üstüne taş." dermiş.

Oğlu ölen bir başka adam ise: " Yaşadım yüz elli sene yaş, oğlum öldü ham tıraş, böyle ölüm olduğumu bileydim koyar mıydım taş üstüne taş" demiş.

Olacakla öleceğe çare bulunmaz.

Onmadığımızı ölmediğimize sayak/sayalım.

Öğlene kadar değil, ölene kadar dost olmalı, konuşmalı.

Öğün (önün) sıra öleyim: (çocuklara büyükleri tarafından sen ölme, ben öleyim tarzında bir sevgi sözüdür.)

Öl ki sana ağlayayım, yit ki (kaybol) seni bulayım.

Öldüğü yetmez, koz ağacından tabut ister.

Ölecek tahtı, mumları yaktı, ne diyeyim de ağlayım, ölecek vakti: (Yaşlı ölene söylenen şaka yollu bir sözdür.)

Ölen bir ölmüş, ağlayan iki.

Ölen canını kurtarır, yazık kalanın gününe.

Ölenle gidenin dostu olmaz.

Ölene kadar yaşayacak, yorulana kadar soracaksın.

Ölene yetişilmez.

Ölenin ardından kimse ölmedi.

Ölenin arkasından kim gitmiş

Ölenin erini alırlar, gidenin yerini.

Ölenin malı beraber ölür.

Ölenin yüzü örtülür/ unutulur.

Ölenin, gidenin, düşenin hatırı olmaz.

Ölenle ölinmez, herkes sırasını bekler.

Ölenle ölinmez.

Ölmek kolay yaşamak zor.

Ölmeye bir başı kalmak: (Çok hasta, perişan, bitkin olmak)

Ölmeyen gülip oynasın.

Ölmüş ölüden şeytan bile vazgeçmiş.

Ölmüş örtülmemiş.
Ölü bir iken iki oldu, mezarı geniş kaz!
Ölü bizim Allah rahmet eylesin: (Başa bir iş gelince, yapacak bir şey yok anlamında)
Ölü bizim Allah rahmet eylesin.
Ölü ile deli sahibinindir.
Ölü üzüntüsü, dürürlü bohçadır, gönülde durur.
Ölüler beller ki diriler her gün helva yer.
Ölüler: “Keşke öte dünyada olsak da yar ile yarmaça/uçurum arasında olsak” derler.
Ölüleri çekiştirme, dirileri çek, çevir.
Ölüm Allah’ın emri ayrılık zor.
Ölüm Allah’ın emri ayrılık olmasaydı.
Ölüm bir defa, gelin bir defa.
Ölüm bir kara devedir, her kapıya çöker.
Ölüm bir yol değil ki tutup gideyim.
Ölüm dirim bizim için.
Ölüm döşeginde yatan, ecel teri döker.
Ölüm gence ihtiyara bakmaz.
Ölüm gence kocaya bakmaz.
Ölüm hak, miras helal.
Ölü için, suyu oraya akarmış da, toprağı kendine çekermiş.
Ölüm iki cihan iyiliğı.
Ölüm ile ölç alınmaz.
Ölüm iyiliğı olmak.
Ölüm korkusu bir hastalıktır.
Ölüm lafını ettirmez, gelince de kimseyi konuşurmaz.
Ölüm ne bir soluk evvel gelir, ne bir soluk sonra.
Ölüm nur alem.
Ölüm tok aşu, ağlamaya yürek gerek.
Ölüm ufaltıyor.
Ölüm var mı yok mu?
Ölüm yaşa başa bakmaz.
Ölüm herkesin başında.
Ölüm yüz aklığıdır.
Ölüm, dirim bize.
Ölüm, emrine kurban.
Ölüm: “Irak yerdeyim, kaşla göz arasındayım, ondan da yakındayım” dermiş.
Ölüm, gönül kışı.
Ölümden gayrı her derdin devası var.
Ölümden öte bir köy yok.
Ölümden öteye yol yok.
Ölüme kim uzak ki?
Ölüme sevinilmez, emrine sevinilir.

Ölümü gören, hastalığa razı/mum olur.

Ölümü misafir bekler gibi beklemeli.

Ölümün arkasından erişilmez.

Ölümün çalmadığı kapı yok.

Ölümün elinden kimse kurtulamaz.

Ölümün gözü kör olsun.

Ölümün ocağı bata.

Ölümün yüzü soğuk.

Ölümün yüzü soğuk.

Ölümüz eli, ayağı ile mi gitti?: (Ölülerin arkasından iyilik yapılması, hayır işlenmesi gerektiğini belirtmek için söylenir)

Ölünceye kadar geçineceğini, yoruluncaya kadar ara: (Düntür gezerken ka-
yınvalide için söylenir.)

Yorulana kadar arayalım ki, ölene kadar geçinelim: (Çok yorul ama, iyisini bul
anlamında söylenir.)

Ölünsen yer beğensin, durursan el beğensin.

Ölür müsün öldürür müsün?

Ölürse mezar, kalırsa gezer.

Ölürüm diyenin üstüne varılmaz.

Ölümün arkasından ulaşılmaz

Ölüsü kazanmış, dirisi yiyor.

Ölüsü olan bir gün ağlar, delisi olan her gün.

Ölüye ağlamaz, diriye gülmez.

Ölüye günnük satandan hayır gelmez. (bir çeşit tütsü)

Ölüye gününde ağlarlar.

Ölüye gününde tavuğa pininde: (Her şey zamanında yapılmalı. /Pin: kümes)

Ölüyü örte korlar, deliyi dürte korlar.

Ömrünü yakasına dikmedi ya!: (Nasılsa bir gün ölecek anlamında)

Ömür göz yumup açıncaya kadar.

Önümüz ölüm sonumuz ölüm.

Önümüz sonumuz toprak.

Ört ki ölem.

Ölümün iti olayım.

Ölü görüp ağlamamış, düğün görüp oynamamış.

Öz ağlamazsa göz ağlamaz.

Para ile pazara, iman ile mezara.

Pişirdiğim aş ile, bağladığım baş ile: (Ele avuca düşmeden ölüm istemek.)

Rahat ararsan mezarda.

Sabır, sabır sonu kabir.

Sac düzen aldı, hamur tükendi, ev düzen aldı ömür tükendi.

Salına gireyim.

Sende gidersin bir top bez ile.

*Sığırcık suyu içmiş: (Çok uzun yaşayanlar için)
Suyu ısınmış, kefeni biçilmiş gibi.
Suyu konmuş, kefeni biçilmiş.
Suyu toprağı nereden alındıysa, ölüm orada olur.
Şükürlü ölüm var, fikirli ölüm var.*

*Talihli kadın, kocası ardı ölür:
Telsiz duvaksız gelin; Ölü
Terlemeden mal, hırlamadan can olmaz.*

*Ulu ağacın (kütüğün) üzerinde nice çırpılar kırılır. (Gençler yaşlılardan önce ölebilir. Ölüm yaşa başa bakmaz anlamında kullanılır.)
Ununu elemiş, eleğini asmış.*

*Vaktinde ölen babacığım: (Her şeyi vaktinde yapmak anlamında kullanılır.)
Vara/keşke sağ olsaydı da bir torba kemik olsaydı.
Vasiyet ettim ama ölmedim.
Vasiyet ölüm getirmez.
Veren de kendi, alan da kendi.
Veresiye kefin/kefen bulsa akşamdan ölür.
Vursan ölüyor, vurmasan nasibini alıyor.*

*Yalandan yatıp, essahtan kalkmak. (Aniden hastalanıp ölmek)
Yar ölürse yâre ne, ben ölürsem çare ne? (yardan çok ne var)
Yaş seksen, ölüm ahsen.
Yaşın seni öldürür, malın seni yeldirir. (Ölene kadar kimseye muhtaç olmamak)
Yat kalk, yat kalk, bir gün temelli yat.*

Yatan utanmasın, bakan usanmasın: Allah yatmanı utandırmasın, bakmanı usandırmasın.

*Yediği avu, giydiği kefen olmak.
Yememekten değil, yemekten kork, ölmekten değil, ölememekten kork.
Yerde yılan, havada kuş aynı yere gitmişler; Ölüm.*

*Yetmiş ecele, yetmiş evliya karşı duramaz: (yetmiş ecel: vadesi dolmak)
Yılan ölür, soktuğu da ölür.
Yiğidi öldür, hakkını inkar etme.
Yiğidin can vermesi de yiğit.
Yit ki seni bulayım, öl ki sana ağlayayım.
Yüzüne ölü toprağı saçılmak. (Çok uyuyana denir)*

*Zakir ağa öldü, ölmeyen sevinsin.
Zalim aldı ben verdim, zalim öldü ben kaldım.*

“ÖLDÜ!” SÖZCÜĞÜNÜ KULLANMADAN ÖLÜMDEN BAHSETME

Türk kültürünün çeşitli alanlarında “öldü” demeden, o sözcüğü kullanmadan kişinin ölümünden söz etme geleneği oldukça yaygındır. Tezkire ve diğer biyografik kaynaklarda bunun izi sürülmüş, “öldü” yerine geçen ifadeler söz konusu edilmiştir. (Rado, 1983), (Ayvazoğlu, 1996).

Sivas'ta bu anlamda, ‘ölüm’ kelimesi anılmadan kullanılan ifadeler şu şekilde örneklendirilebilir:

“Eyle (öyle) oldu. (Vefat etti), Emaneti teslim etti, Yerine gitti, Yukarı Tekke'ye gitti. (Abdülvahab Gazi Mezarlığı/Yukarı Tekke Mezarlığı), Yalan dünyadan essah (gerçek, sahi) dünyaya gitti, Dünyasını değiştirdi, İki eli yanına düştü, Bastığı çayırklar üstünde yeşerdi, Dünyaya gözlerini kapadı, Sizlere ömür, Yerine yerleşti, Allah'ın emrine gitti, Yalancı dünyadan göçünü çekti, Ele avuca düşmeden gitti, Olmuş armut, düştü, Rahmetli oldu...”

Çeşitli sanat dallarında olduğu gibi anonim ürünlerde de ölüm ana temalardandır. Şiir ve nesir formundaki türlerde halk felsefesinin, bilgeliğinin ve ölüme teslimiyet duygusunun yansımalarını görmek mümkündür. Sivas'ta derlenmiş söyleyişlerden birkaç örnek:

*Bu dünya bir gamhanedir
Gam çeken divanedir
Ne aldandın behey şaşkın
Bu can sana emanettir.*

*Bu dünyada üç nesneden korkarım
Bir ayrılık bir yoksulluk, bir ölüm
Ayrılığı gelir diye gözlerim
Yoksulluğu sağlığıma sayarım*

Ölüm niye sana derman bulunmaz

*Bütün dünya benim olsa gitmez gamum, nedendir bu
Ta ezelden toprağından yaratılmış bu tendir bu
Giden gelmez, gelen durmaz, iki kapulu handır bu
Sakin dünya ya aldanma makam-ı imtihanıdır bu*

*Dağlar evvelki gibi
Bağlar evvelki gibi
N'olduysa ölene oldu
Sağlar evvelki gibi*

*Dur dur durmuşu var
Askerden gelmişe var
Karısı ölmüşe var
Kıymetini bilene var.*

*Durursa zenciri saat
Durur dakika durur tık tık
Çünan ömrün tamamında
Ruha derler hemen çık çık*

(Zekiye Çermkli'den derlenmiştir)

*Kısmetindir gezdiğin yer, yer seni Olamadım el gibi
Göğe çıksanda yer, yer seni Açılmadık gül gibi
Bunun adına derler yer Geldik gidiyoruz
Kainatı besler, kendi yer Bir bulanık sel gibi*

(Kazım Aslan'dan derlenmiştir)

*Sefa geldin ey misafir bundan âlâ makam olmaz
Kimi gelir, kimi gider hiç kimseye mal olmaz*

*Yeridim, yeridim eğlendim kaldım
Dünya yalan imiş, ben yeni duydum
Yerin altı imiş meskenim yurdum
Elin arşa değse, sen alçak yürü*

(Kamile Çataltepe'den derlenmiştir)

Ölüm İlahisi

*Nefsim sen ölmez misin
Öleni görmez misin
Soğuk sular ısındı
Çimmeye gelmez misin
Yakasız gömlek biçildi
Gemiye gelmez misin
Cansız atın geliyor
Binmeye gelmez misin
Kara yerler kazıldı
Girmeye gelmez misin*

(Fatma Yalçın'dan derlenmiştir)

ÖLÜMLE İLGİLİ ANLATILAR

Sultan Süleyman ölümsüzlük için ab-ı hayat suyu getirmiş. Önce bir millete sorayım da öyle içeyim demiş. Kuşa, kurda haber salmış, hepsi gelmiş, yalnız Ağababa kuşu üç günde gelmiş. Sultan Süleyman, niye geç geldin? diye sormuş. Ağababa kuşu; “600 yaşındaydım kanatlarım yoruldu” demiş. Sultan Süleyman; “Ab-ı Hayat suya getirdim, içeyim mi? diye sormuş. Kuş şöyle demiş: “ben 20 yaşında iken, herkes beni beğenirdi, beyaz kuş gelmiş, ne güzel derlerdi. Yüz yaşında iken aynı yere gittiğimde, ağaca kondum taşladılar, yaralandım, horladılar. Sen ne yapacaksın? Akran bulamazsın, konuşacak adam bulamazsın, duvar diplerinde kalırsın. Ab-ı hayatı içme, git, öl, kurtar” demiş.

Benzer bir efsane: “Herkes akranı ile gitmeli imiş”.

Hz. Süleyman Peygambere, Allah tarafından. “istersen sana ölüm vermeyeyim” haberi iletilmiş. Hz. Süleyman; “Bir danışayım, hayvanlara sorayım” demiş. Bütün hayvanlar; iyi olur demişler. Fakat kirpi itiraz etmiş ve şöyle demiş. “Ölmez isen, ihtiyarlırsın, gücün kuvvetin azalır, herkese gülünç olursun, herkes akranı ile gitmeli.

Ölüye ağlamak iyi sayılmaz; “Ölüye ağlıyorlarmış, melekler inmişler. Niye ağlıyorsunuz? demişler. Ölüye ağladıklarını anlayınca, “Bizde sandık ki, ekmek yanmış, küll olmuş da tütüyor.”

“Ölümü kimse kabul etmemiş, dağlar taşlar istememiş. Bir insan ölmüş. Ölü sahibi ağlamış. Bir kurbağa, başını örtmüş taziyeye gelmiş. Oradan oraya sıçrayarak geçerken, ölü sahipleri bu duruma gülüşmüşler. Bunun için ölüm acısına ancak insan dayanır, dudak yas tutmaz denmiş...”

SİVAS MEZARLIKLARI

İnanç geleneğimizde mezar; dünyadaki son istirahat yeri, ahirete geçiş kapısıdır. “Altın Beşik”, mezar için söylenmiş, anlamlı ve veciz bir halk ifadesidir. Ölüm, mezar ve mezarlıklarla ilgili inanç ve gelenekler, Türk inanç sistemi içinde çok önemli yer tutmaktadır (Örnek, 1971, s.65). Mezarlıklar ve ölü gömme geleneği ile ilgili ritüeller sosyo-kültürel incelemelerde önemli bilgilere kaynaklık ederler.

Ölüm kültürü çerçevesinde mezar ve mezarlık ziyaretlerinin önemi büyüktür.

Sivas’ta ölünün gömülmesinin ertesi sabahı, aile yakınları kabri topluca ziyaret ederler. Ölümün 40. günü yapılan ziyarette kabrin üzerine kırk suyu dökülür. Ramazan ve kurban bayramı arefelerinde de kabirler ziyaret edilir. Yakın bir geçmişe kadar arefe günü kabir ziyaretlerinde, oğlan evi tarafından nişanlı kıza hediye edilmiş olan koç süslenmiş, bezenmiş olarak mezarlıkta gezdirilirdi.

Mezarlıkta yetişen bitkiler, varsa ağacın meyvası yenilmez. Sivas’ta mezarlar üzerinde yetişen üzerlik bitkisinin kapsüllerini (meyvalarını) yaz sonunda toplayıp süslü nazarlıklar yapmak, bunları evlere, iş yerlerine asmak ise bir görenektir.

Bayram namazını ve Cuma namazını Abdülvehhab Gazi Camiinde kılanlar, türbeyi ve yakınlarının kabirlerini ziyaret ederek dua ve Fatıha okurlar. Yaşı ilerlemiş kimseler kabirleri gördükçe, “burada daha çok tanıdığımız var” diye düşünürler. Mezar ziyaretlerinde kabrin ayak ucunda, saygı ve huşu ile durmaları esas olup ölülerin bundan haberdar olacağına inanılır. Yol kenarlarında rastlanan tek kabirlerin evliyalara ait olduğu düşüncesi yaygındır. Sivas’ta Tek Mezar –mezer, bulunduğu mahallenin adının önüne geçmiştir.

Sivas’ta geçmişten günümüze intikal eden mezarlıklarla ilgili olarak bazı kısa bilgiler üzerine duracak olursak.

Yaygın kullanımıyla “Yukarı Tekke” olarak bilinen tarihi Abdülvehhab Gazi Mezarlığı on haliyle olukça genişlemiş ve büyük bir alana yayılmıştır. Sivas şehitliği ve aile mezarlıkları da burada bulunmaktadır. Burası ihtiyacı karşıladığından, Halfelik/Halifelik ve Aydoğan Mezarlıklarına defin yapılmamaktadır. Sivas’ta eski mezarlıkların bir kısmı yeni imar alanların ve yolların açılması sebebiyle kaldırılmış ve giderek kaybolmuştur., Ulu Camii, Ali Baba Camii, İmaret Camii, Meydan Camii, Ali Ağa Camii gibi bazı camiilerin hazirelerinde bulunan kabirlerin de küçük birer mezarlık görünümünde oluşunu söylemek mümkündür.

Sivas’ta bulunan anıt mezarlar; (Bilget 1993:48), Abdülvehhab Gazi Türbesi (Abdülvehhab Gazinin şehadetî tarihi 731 dir ve bu türbenin vakfına ait bilgiler 14. yy aittir.) (Demir-Özen, 1996, s.89) İzzettin Keykavus Türbesi (1219), Ahi Emir Ahmed Kümbeti (Vakif senedi 1333), halk arasında adı Güdük Minare olarak da bilinen Şeyh Hasan Bey Kümbeti

(1347), yine Şeyh Çoban olarak bilinen Şeyh Hüseyin Rai Türbesi (15.yy), Şemseddin Sivasî Türbesi (1597)'dir. Diğer türbe mezarlar ise; Muzaffer Burucerdî Türbesi (1271), Akbaşbaba Türbesi, Şeyh Erzurumi Türbesi, Kadî Burhanettin Ahmed Türbesi, İncili Hanım Türbesi, Süt Evliyası Türbesi, Bun-Mum Baba Türbesidir. Şahna Kümbeti (1231) ise bu yüzyılın başında tamamen tahrip olmuş, çeşitli parçaları ve kitabesi Gökmedrese'ye kaldırılmıştır. Günümüzde bu eserin, "Kümbet" semti olarak sadece adı kalmıştır.

Mezarlıklar

Abdülvehhab Gazi (Yukarı Tekke) mezarlığı oldukça bakımlı olup Abdülvehhab Gazi'nin türbesi ve yakınında tarihi mezarlar bulunmaktadır. Hacı Nureddin, Cemalettin Aksarayı bunların yalnızca ikisidir. Abdülvehhab Rahatî Aile Kabri -*Darirrahha mütevellileri diye anılan bu aile, Başara soyadını almıştır*- Kılavuz mahallesi sonunda, şosenin tepeye bittiği yerde yol yapımı ile bu mezarlar kaldırılmış, kabir taşları Sivas Müzesine konulmuştur. Abdülvehhab Gazi türbesinin güney batısındaki Kırk Kızlar, Kılavuz mahallesindeki Kılavuz Baba adak yerlerindedir (Demir-Özen, 1966, s.89).

Abdülvehhab Gazi mezarlığında tarihi değere sahip pek çok mezar taşı vardır ve geleneksel kültürü yansıtır. İlmîye sınıfına mensup olanların sarıklı, mülki erkan için fes biçimli şahideler, kadın mezarlarında selvi ve taç formunda şahideler ikkat çekicidir. Günümüzdeki mezarlarda daha çok taş, mermer ve demir şebeke görülmektedir. Aile mezarlığı geleneği sürdüğü gibi, sağlıklarında kendi mezarlarını yaptırılanlar da vardır.

"Sivas Sıhhi ve İctimai Coğrafyası" adlı eserde 1930lu yıllarda Sivas'ta 6 mezarlık olduğu kaydedilmiştir (Tahsin 1932:191).

Tarihi *Abdülvehhab Gazi Mezarlığı*'ndan başka adı ve yerleri tesbit edilebilen mezarlıklar şunlardır:

Garipler Mezarı: 1960lı yıllarda mezarlığın kaldırılarak yerine sebze hali ve dükkanların yapıldığı bu çarşıya halk uzun bir zaman Garipler Mezarı demiş ve sonra unutulmuşsa da Belediye bu hale, Garipler Hali adını vermiştir.

Eskiden her şehir ve kasabada Garipler Mezarlığı bulunurdu. (Baykara 1997: 82) Ticaret, çalışma, ziyaret gibi sebeplerle seyahat eden, gurbete gidenler hanlarda kalırlar ve buralarda ölenler bu mezarlara gömülürlerdi. Bu mezarların şehrin içinde bulunmalarının sebebi budur.

Ulu Camii Mezarlığı: Bu mezarlık Ulu Camii yanında yeni açılan yoldan, Ulu Camii mütevellileri Saçlı Efendilerin eve kadar uzanmaktaydı. Bu aileye mensup Numan Efendi Kabri ve yanındaki mezarlar eski mezarlıktan günümüze gelmiş olanlardır. Bugün Ehramcızade İsmail Toprak'ın ve diğer kimselere ait olan 27 kabir Ulu Camii haziresindedir. (Üçer, 1997, s. 82)

Şeyh Çoban Mezarlığı: Şeyh Çoban Türbesi yakınında olan bu mezarlık da kaldırılmış olup yerinde Kılıçarslan İlkokulu bulunmaktadır.

Şehitler Mezarlığı: Şehitler semtinde bulunan bu mezarlık da kaldırılmıştır. Yerine sanayi çarşısı yapılmış olup, yol kenarında birkaç mezarın şahidesi görülmektedir. Mezarlığın bu adı alması, Timur'un burada pek çok askeri şehit etmesine bağlanmaktadır.

Halifelik Mezarlığı: Bir kısmı yol açmak için kaldırılmış olan Halifelik Mezarlığı da tarihi niteliktedir. Timur'un ders okuyan halifeleri şehit etmesinden dolayı bu adı aldığı söylenir. Sivas velilerinden Aziz Baba'nın da kabri buradadır.

Höllüklük Mezarlığı: Höllüklük mevkiinde yarım yüzyıl öncesine kadar defin yapılan bir mezarlıktır. Höllüklük Caddesinin adı 1990 lı yıllarda Muttalip Efendi Caddesi olarak değiştirilmişse de 2003 yılında tekrar Höllüklük olmuştur.

Karakaş (Karağağaç/Karakaş) Mezarlığı: Şehitlerden Kılavuza giden yolda, Mısmırlamak üzerinde eski Karakaş Köprüsünü geçince Karakaş Kolluğu hemen yanında idi. Kolluğun kuzeydoğu yönünde, yanında Hacı Abdurrahman Ağa Camii ve camiiinin doğu tarafındaki bahçesinde mezarlar vardı. Burada bulunan Karakaş Baba'nın kabri, adak yeri olarak yakın zamanlara kadar biliniyor ve ziyaret ediliyordu (Çınargil, 1997, s. 47).

Eğri Kavak Mezarlığı: Kılavuz Mahallesi ne giden yolun sağında, Y.S.E Müdürlüğüne gelmeden küçük bir alan olan mezarlık 1950 yıllarda kaldırılmıştır.

Harman Çayırında Kümbet Mezarlığı: Çayırağzı semti ile Yenişehir evlerinin bulunduğu yerde bir Kümbet ve çevresi mezarlık olan bölgedir. 1940lı yıllarda bu mezarlık kaldırıldığında, kümbet de yıkılmıştı. Melik Acem zaviyesi burada idi. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Beyazıd ve üç oğlunun kabirleri buradayken, sözü makbul bir şahsın rüyasına girdikten sonra yerlerinden alınarak Yukarı Tekkede bulunan Abdulvahhab Gazi'nin Türbesinin yanına nakledildiği rivayet edilir (Çınargil, 1997).

Gazhane Mezarlığı: Büyük bir mezarlık olan bölge Kadı Burhanettin İlköğretim Okulunun bulunduğu yerde olup bir adı da Kayseri Kapı Mezarlığı idi ve 1955 yılından sonra kaldırıldı. Kadı Burhaneddin ailesine ait olan bir kabir taşı Buruciye Medresesi önündeki açık hava müzesindedir. Kadı Burhaneddin'in mezarının yerine ise 1965 yılında bu günkü Baldaken Türbe yapılmıştır (Üçer, 1985, s. 345).

Aydoğan Mezarlığı: Eskiden adı Pünzürük Mezarlığı idi ve çevresinde tarlalar mevcuttu. Mahalle ortasında evlerin ortasında kalan bu mezarlığa defin yapılmamaktadır.

Diğer mezarlık yerleri. Kabak Yazısı Mezarlığı, Yüğrük Şahi Mezarlığı, Ali Baba Mezarlığı, İzzet Paşa Mezarlığı, Paşa Camii Mezarlığı, Mevlana Mezarlığı, Ermeni Mezarlığı halkın Maşatlık dediği yer...

Mezar Taşı Sözlere-İbareleri, Kitabe Örnekleri

Mezar taşlarında “diri ve sonsuza kadar kalacak Allah'tır” anlamına gelen “*Hüve'l-hayyü'l-baki*” ibaresi (Boyras, 1992, s.17) Fatiha talebinde bulunan ifadeler, ölümü hatırlatma (Ayrıl, 1994, s. 9), faniliğe, dünyanın geçiciliğine vurgu, dilek, öğüt, ibret, acındırma ve vasiyet anlamı taşıyan, yer yer mistik edebiyat niteliği sergileyen örneklere sık rastlanır. Mezar taşı olmaksızın belirleyici işaretlere (tahta, taş vs.) de “*şahide*”, “*hece tahtası*” gibi isimler verilir.

Mezar taşlarında yer alan ifade ve ibareler devrinin aynası gibidir. İnancı, gelenekleri ve edebiyat örneklerini yansıtır. Arap alfabesiyle yazılmış mezar taşı sözleri divan edebiyatı özelliklerini taşımakta, günümüz mezar taşlarındaki gibi feleğe sitem sözlerine

fazla yer verilmediği görülmektedir. Mezar taşına yazılanlar, ayetler, hadisler, dualar, ölenin ve hayattakilerin dileklerini anlatan, ölüm sebebini, hastalık, kaza, gurbette ölü- mü, kaderden şikayet ve feleğe sitem, şiir, şarkı, türkü ve klişeleşmiş sözler, fanilik, öğüt ve mesaj niteliği taşıyan sözler olarak özetlenebilir..

1981 yılında Müjgan Üçer ve Hüseyin Demir tarafından Abdülvehhab Gazi (Yukarı Tekke) ve Halfelik Mezarlıklarından derlenmiş mezar taşı ibarelerinden seçilen örnekler bu içerik zenginliği ve anlam dünyasını sergilemektedir.

Abdülvehhab Gazi Mezarlığı'ndan:

*Dünyada ne olursa olsun şanın
Akibet iki taştır mekanın*

*Dünyada koymadım başıma altın taç
Görmedim eğride tok, doğruda aç
Nerede bir mezar taşı görürsen elini duaya aç
Birgün sende olursun o duaya muhtaç*

*Ben sizin gibi olamam ama, bir gün mutlaka siz benim gibi olacaksınız.
Kayhan'dı soyadım
İlçem Zara'dır
Doyamadım gençliğe gönlüm yaradır
Almanya'da içtim ecel meyini
Muradım sizlerden bir Fatiha'dır*

*Bir gonca gül idim
Çok erken soldum
Özlediğim cenneti
Mezarda buldum.*

*Baksana bana
İbret değil mi sana
Bir Fatiha oku bana*

*Bir gül idim soldum
Yaşadım da ne oldum
Göçen bir fani gibi
Bak bende toprak oldum*

*Trafikte geldi ecel başıma
Yeni girmiştin yirmi yaşına*

*Ey ziyaretçi oku bir Fatiha
Bak şöyle bir gardaşına-kareşine*

Ezelden de güldürmedin sen beni
Ben yaparım sen yıkarsın bedenimi
Bana mı sınadın olan harbini
Kime şekva edem elinden felek
Süleyman'a kalmayan dünya
Dağlar yerinden ayrılır bir gün
Yüzbin senedir çürüyen canlar
Hak'kın emriyle dirilir bir gün
Mekanım dağlar başı oldu
Seyrana hacet kalmadı
İçtim ecel şarabını
Lokman'a hacet kalmadı
Yapıldı çeşmi sarayım
Mimara hacet kalmadı.

Toprak! Toprak! Toprak!
Faniye teselli mi feryat ile ağlamak
Goncama nasip olmadı gül dalında açmak
Vaki değil yavrum! Beşere ölümden kaçmak

Şefkat ve merhamette güneş gibi ol
Başkaların kusurların görmekte gece gibi ol
Şehavet ve cömertlikte akarsu gibi ol
Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol
Tevazu ve mahviyette toprak gibi ol
Ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol

Derdin dermanı yok tabip neyleye
Dileğim Allah'tan rahmet eyleye

Ana rahminden indik pazara
Bir kefen aldık döndük mezara

Annesi bahşetti
Yavruma kanını
Yavrum bahşetti
Mevla ya canını
Altından ağacın olsa zümrüitten yaprak
Akibet gözünü doyurur bir avuç toprak

Gafil bakma Ya Muhammet ümmeti
Bir Fatıha okuyan elbet bulur cenneti

Sivas şehri şen olsun, işte geldik, işte gittik.

Halfelik / Halifelik Mezarlığı'ndan:

*Terkettin gittin bizi
Kan ağlattın hepimizi
Arıyoruz yana yana
Doyamadık sana ana*

*Fani dünya bir fenerdir
Döndükçe döner akibettir
Bir gün olur söner
Beni hasret eder sana
Gel de bak mezarıma*

*Ziyaretten murat bir duadır
Bu gün bana ise, yarın sanadır
Ölülerin dirilerden beklediği
Fatiha dır*

*Dünyaya eyledik elveda
Evlatlarımla sürmedim sefa
Ahmet Ergün'ümün ruhuna fatiha
Gaflete dalıp geçme ya Hz. Muhammed ümmeti
Bir fatiha okuyan elbet bulur cenneti
Affet affet ilahi geldik huzura
Biz kullarını gark eyle nura*

*Amansız derde tutuldum bulamadım şifa
Garipler mezarlığında yım rahmet eyle Hüda
Oğlum Hafız Bilal'e selam söyleyin
Okusun bana her gün Kur'an ve dua*

*Atide bir gün var
Herkesi ağlatacak gün
Mühim bir haber gibi
Duyulacak öldüğüm
Her gün gezip tozduğum
Bu yerden sessizce
Gideceğim her şeyden
Her yerden habersizce*

*Var mı dünyaya gelip de kalan
Gülip baştan başa muradın alan
Muradı maksudu hepsi yalan
Ölümlü dünyada hakikat gördüm*

*Dün bende senin gibi idim unutma Hüda'yı
Yarın sende benim gibisin oku fatihayı*

*Dünyadan bekaya eyledik elveda
Oku bir Fatiha ehl-i imana olsun şifa*

*Bahar yollarına konup kalkmadan
Siyah saçlarıma ak bırakmadan
Fatihâ okuyun bana bıkmadan
Alem-i ervaha uçup da gittim*

SONUÇ

“İstanbul Halkının Ölüm Karşısındaki Duyguları” (Ünver, 1938, s. 320) isimli konuyla ilgili olarak yapılan ilk çalışmalardan biri olan makalede, özelde İstanbul halkının genelde ise Türk milletinin ölümle ilgili duygu ve tutumları üzerinde durulmuş, Türk kültüründe ölümden fazla korkulmadığı ve Türk insanının ölümü tevekkülle karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Malzmeden fedakarlık yapılamadan ortaya çıkarılan Sivas sözel kültüründe hayatın “keşik”i konumundaki ölüm konusunun değerlendirildiği bu çalışmada da; ölümün doğal karşılandığı, ölüm öncesi, ölüm anı ve sonrasında pratikler ile ölüm etrafında oluşan kültür çevresinde benzer sonuçlara ulaşılabileceği ve ölümün, hayatı düzenleyen ve aynı zamanda kontrol eden konumundan da söz etmek mümkündür.

Ölüm duygusunun ve ona teslimiyetin vurgusunu bulduğumuz bir Sivas manisi:

*“Şu dağlar kömürdendir
Feleğin bir kuşu var*

*Geçen gün ömürdendir
Cırnağı demirdendir” (pençesi)*

ile (1345-1398) yılları arasında yaşayan ve devletinde Sivas’ı başkent olarak seçen Eratna Bey’i, şair Kadı Burhaneddin Ahmed’in benzer söyleyişli:

*“Dünyayı çok sınıdık bir bû(y) imiş
Kamu âleme cümlesi bir hû (y) imiş
Kaplan, arslan ejderhalar cümlesi
Ecelin kıynağında âhû (y) imiş”*

(Üçer, 1985, s. 347) şeklindeki tuyuğunda olduğu gibi ölüm; herkesin ve her şeyin eşitlendiği tek gerçektir.

KAYNAKÇA

- Aşkun, Vehbi Cem (1941) **Sivas Folkloru**. Sivas: Kamil Matbaası.
- Ayral, Alparslan (1994) **Sivas'ın ve Balıkesir'in Mezar Taşlarında Ölüm**. Sivas.
- Ayvazoğlu, Beşir (1996) "Türkçe'de Ölüm", **Zaman**, 13 Aralık.
- Baykara, Tuncer (1997) "Garipler Mezarlığı Bir Geçmiş Zaman Gerçeği", **V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyonu Bildirisi**, Ankara, 82.
- Bilget, Burhan (1993) **Sivas Anıt Mezarları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Boyras, Şeref (1992) "Mezar Taşı Sözleri", **Kızılırmak**, 9, 17.
- Çınargil, Saliha (1992) "Sivas'ta Yatırlar" (*Yayınlanmamış Lisans Tezi*), Cumhuriyet Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Demir, N.- Özen, K. (1966) **Hz. Peygamberin Sancaktarı Abdulvehhab Gazi ve Gaza Arkadaşları**, Sivas: Dilek Matbaacılık.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1987) **Anadolu İnançları**, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Hökekleli, Hayati (1991) "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikoloji", **UÜİFD**, S.3, C.3, Yıl:3.
- Karaca, Faruk (2000) **Ölüm Psikolojisi**, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Karaca-Tağızade, Nesrin (2002) "Sivas Halk Kültürü ve Müjgan Üçer Bibliyografyası", **Milî Folklor**, Kış, 56, 136-148.
- Örnek, Sedat Veyis (1971) **Anadolu Folklorunda Ölüm**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, Sedat Veyis (1995) **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1981) **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Rado, Şevket (1983) "Öldü Dememek İçin", **Tercüman**, 4 Aralık
- Tan, Nail (1985) **Folklorumuzda Ölçülü Sözler**, Ankara: Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları (Özel Basım).
- Tahsin, Hasan (1932) **Sivas Sıhhi ve İctimai Coğrafyası**, Sivas: Sivas: T.C. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti Neşriyatı.
- Üçer, Müjgan (1974-76) "Sivas'ta Doğum Folkloru", **Sivas Folkloru**, Sivas, 22-49.
- , (1978-79) "Sivas'ta Evlenme Gelenekleri", **Türk Folkloru**, İstanbul, 1-18.
- , (1976) "Sivas'ta Yoklatma", **I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar**, Ankara, 363.
- , (1998) **Atalar Sözü Yerde Kalmaz**, Sivas Halk Kültürü Araştırmaları:2, İstanbul.
- , (1997) "Sivas Ulu Camii ve Halk İnançlarındaki Yeri", **Sivas Kültür, Sanat**, 1,7.
- , (1985) "Kadın Burhaneddin Ahmed'in Ölümü ve Türbesi ile İlgili Menkıbeler ve İnanışlar", **Türk Kültürü**, 265, 345.
- Ünver, Süheyl (1938) "İstanbul Halkının Ölüm Karşısındaki Duyguları", **Yeni Türk**, İstanbul, 68, 312-32.

KAYNAK KİŞİLER

("Keşik" / yani ölüm'de olduğu gibi "Beşik" / doğum, "Eşik" / evlenme gelenekleri ve diğer

çalışmaların akışında da sık sık bilgi ve tecrübelerinden yararlandığımız ve önemli bir kısmı yakın çevremizde bulunmuş olan bu kişilerden bazıları Hakkın rahmetine yürümüşlerdir. / M.Ü.-N.T.K.)

Fatma Yalçın (Sivas, ev hanımı, Okuma-yazması yok)

Feride Üçer (Sivas, 1920-1995, ev hanımı, okuma-yazması yok)

Hatice Ecevit (Sivas, vefatı:1989, ev hanımı, okuma-yazması yok)

Hatice Kayabaşı (Sivas, Gümüşdere Köyü, 1950, ev hanımı, okuma-yazması yok)

Hatice Kaygu (Sivas,1896-1979, Ev hanımı, okuma-yazması yok)

Hüseyin Demir (Sivas, 1928-, SSK Emeklisi, İlkokul)

Kamile Çataltepe (Zara, Vefatı:1988, ev hanımı, okuma-yazması yok)

Kazım Arslan (Sivas, 1900-1991, TCDD emekli, ilkokul)

Leman Gökseyitoğlu (Sivas, 1938-, ev hanım, ilkokul)

Mustafa Güney (Sivas, 1941, DDY işçisi, ilkokul)

Naciye Özpınar (Sivas, 1943-, ev hanımı, ortaokul)

Sıdıka Yiğit (Sivas, 1931-, ev hanımı, okuma-yazması yok)

Suna Akkaya (Sivas, 1938-, iktisatçı, yüksek okul)

Zekiye Çermikli (Sivas, 1888-1969, ev hanımı, okuma-yazması yok)

Öz

“Beşik-Eşik-Keşik” ya da Sivas Sözel Kültüründe Ölüm

Bütün canlıların kaçınılmaz ve ortak kaderi olan ölüm olgusuyla ilgili değişik disiplinlerde birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle din, felsefe, sanat, edebiyat, tıp, biyoloji ve hukuk alanında yoğun çalışmaların yapıldığı ölüm fenomeninin psikolojik gerçekliğini anlama ve açıklamaya yönelik çalışmaların tarihçesinin oldukça yeni olduğu söylenebilir. 20. yüzyılın başlarında Batı dünyasında psikologların ilgisini çekmeye başlayan ölüm fenomeniyile ilgili psikolojik çalışmaların bu yüzyılın ortalarına doğru bir ivme kazandığı, 1950’li yılların ortalarında yoğunlaşan bu araştırmaların (thanatology researches) artarak devam ettiği gözlemlenmektedir. Gelişmişlik ve kalkınma düzeyi ne olursa olsun her toplumun yazılı kültürünün dışında zaman içinde oluşan ve süregelen bir sözel kültürü bulunmaktadır. Sosyo-kültürel bütünleşmenin sağlanmasında sözlü kültürün önemi kaçınılmazdır. Çünkü “sözel/sözlü kültürde bilginin yeri insan hafızasıdır” gerçeği, önemli bir zenginlik olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda Anadolu’da geleneksel sözel kültürde ölüm teması; ölüm öncesi, ölüm anı ve ölüm sonrasına ilişkin boyutlarıyla, yaygın ve zengin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bunun din ve inanç ile doğrudan bir ilgisi bulunmakla birlikte; ölüye saygı, ölüm hadisesine yaklaşım biçimi ve zengin kültürel geçmişin de önemli pay sahibi olduğu gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir. Bu çalışmada, Sivas-merkez ölçeğinde, sözel kültür unsurları ve gelenek içinde ölüm olgusu, bunun toplumsal inanç, sosyal hayat ve davranışlar bağlamındaki yansımaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: ‘Ölüm’, sözlü kültür, Sivas, gelenek, ‘ölüm’ esnası ve sonrasında ritüeller

Abstract

**“Cradle-Trehshold-Cut” (Beşik-Eşik-Keşik) or
Death in The Oral Culture of Sivas**

A manifold of studies in various disciplines have been carried out upon the concept of death, which is the inevitable and mutual fate of all living beings. It can be said that the historical trajectory of studies that seek to understand and explain the psychological reality of death is quite new, even though the phenomenon frequently concerned different fields such as religion, philosophy, art, literature, medicine, biology and law. It is observed that psychological studies concerning death started to attract Western psychologists with the beginning of 20th century, and these studies (thanatology researches) gained momentum since then, getting even more intense by mid-1950s. Regardless of the level of development and together with the verbal culture, all societies bear a certain oral culture that is inevitably significant for socio-cultural integration, in the sense that “in the oral culture, the ground of knowledge is human memory”, offering an undeniable prosperity. The concept of death prevails quite commonly in the traditional oral culture of Anatolia as well, with its temporal aspects such as the before, the after and the moment of death. Having a connection with religion and faith, this commonality should also be thought of in relation to further cultural aspects such as respect for the dead, the attitude towards the event of death and the rich cultural history behind. This study will be concerned with unraveling the concept of death within the context of Sivas and through the elements of oral culture and tradition, together with its resonance in faith, social life and societal behavior.

Keywords: ‘Death’, oral culture, Sivas, tradition, rituals during and after ‘death’